

УДК 37.091.21: 37.041

З.А. ОСТАСЮК, Т.В. СМОКОВИЧ

УМОВИ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ САМОЕФЕКТИВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИКИ

У статті висвітлено надзвичайно актуальну проблему формування умов педагогічної самоефективності у майбутніх вчителів музики й науково обґрунтовано, що результативність педагогічної самоефективності залежить від реалізації в навчально-виховному процесі педагогічних коледжів таких педагогічних умов: актуалізації ціннісного ставлення майбутніх учителів музики; створення рефлексивно-оцінного середовища; організації самовдосконалення майбутніх вчителів музики в контексті формування професійної самоефективності.

Ключові слова: самоефективність, педагогічна самоефективність, рефлексивно-оцінне середовище, самовдосконалення.

Одним із концептуальних положень модернізації вітчизняної системи вищої педагогічної освіти, згідно з Болонською декларацією, є необхідність розвитку творчої особистості вчителя, створення умов для підвищення його професійного потенціалу, стимулювання прагнення до ефективної самореалізації.

Вимога підвищення ефективності професійної діяльності вчителя завжди була наявна у всіх нормативних документах Міністерства освіти і науки України. Так, Закони України “Про освіту”, “Про загальну середню освіту”, “Національна доктрина розвитку освіти у XXI столітті” та інші законодавчі акти держави порушують питання підвищення якості педагогічної діяльності, професійної компетентності вчителя, які є універсальним мірилом успішності будь-якого освітнього закладу.

Період навчання в педагогічному коледжі – це період становлення соціальної та професійної зрілості студента, формування його світогляду, переконань, ідеалів. Однак у цьому віці здатність людини до усвідомленої регуляції своєї поведінки розвинута ще недостатньо. Розшарування суспільства, невпевненість у завтрашньому дні викликає у молодих людей проблеми і труднощі.

Професійна підготовка майбутніх учителів – випускників педагогічних коледжів, здебільшого, здійснюється традиційними методами й не завжди забезпечує необхідний рівень їхньої підготовки до діяльності. Здебільшого надається перевага її когнітивному компоненту, не звертаючи належної уваги на розкриття власного потенціалу особистості як одного з аспектів професійної самореалізації. У зв’язку з цим постало питання про розвиток у людини механізмів самореалізації, саморозвитку, адаптації, саморегуляції, самовиховання, необхідних для становлення самобутнього професіонала.

Прагнення до педагогічної самоефективності передбачає зусилля, спрямовані на розвиток професійної компетентності, розкриття свого потенціалу, що веде до подальшого самовдосконалення, спрямовує духовну активність майбутнього вчителя музики на досягнення мети в педагогічній діяль-

ності. У зв'язку з цим, досліджувана проблема є актуальною для сучасної педагогіки, теорії і практики навчання й виховання.

Проблема самоефективності й ефективної взаємодії людини з довкіллям виникла у теоріях професійного розвитку особистості, засновником якої став А. Бандура. Свій внесок у досліджувану проблему зробили Н. Бранден, М. Зіммерман, Дж. Роттер, Д. Майєрс, Дж. Мартінес-Понс, Р. Уайт та ін. Учені вважають, що самоефективність є фундаментально важливою якістю, яка впливає на поведінку людини й результативність її діяльності.

Підготовка самоефективного вчителя музики в середній професійній освіті залишилася за межами спеціальних досліджень і вимагає подальших пошуків свого вирішення. Актуальність вивчення проблеми умов формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики зумовлена потребами школи, процесами її гуманізації.

Мета статті – виявити й науково обґрунтувати педагогічні умови, що сприяють формуванню професійної самоефективності студентів педагогічних коледжів – майбутніх учителів музики.

Завдання: дослідити успішність формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики за умов дотримання таких педагогічних умов: актуалізації ціннісного ставлення майбутніх учителів музики до оволодіння педагогічною самоефективністю; утворення рефлексивно-оцінного середовища в навчально-виховному процесі педагогічного коледжу; організації самовдосконалення майбутніх учителів музики в контексті формування професійної самоефективності.

Аналіз сучасних досліджень з проблеми самоефективності свідчить, що переважно під цим поняттям розуміють сприйняття людиною здатності мобілізувати власну мотивацію, когнітивні ресурси, поведінкову активність, необхідні для здійснення контролю над ситуацією з метою досягнення наміченої мети [3].

Американський науковець А. Бандура підкреслює важливість самостійних дій людини як причинного чинника в усіх аспектах її функціонування – мотивації, діяльності, емоційного стану. Найбільш очевидно це проявляється у його концепції самоефективності. На думку науковця, самоефективність (self-efficacy) – це переконання людини відносно власної здатності керувати подіями, які впливають на її життя [6, с. 175].

А. Бандура зазначає, що дії особистості в конкретній ситуації залежать від взаємовпливу довкілля та свідомості, зокрема від свідомих процесів, пов'язаних з переконаннями, що людина може чи не може здійснити дії, необхідні для успішного результату. На думку А. Бандури, сила, яка керує діяльністю людини, знаходиться не лише в зовнішньому відносно неї середовищі, а відтворюється у взаємодії довкілля, її власної поведінки та самої особистості. Дослідник підкреслює, що самоефективність є важливою особистісною характеристикою і у співвідношенні з конкретними цілями та компетентністю у певній справі може суттєво впливати на ефективність діяльності [7, с. 53].

Педагогічна ефективність тлумачиться як рівень реалізації навчальних цілей порівняно із заданими чи можливими за умови нейтралізації інших чинників, що впливають, окрім учителя, на досягнення поставленої мети [2, с. 176].

Отже, під педагогічною самоефективністю ми розуміємо інтегративне утворення, яке виражається у впевненості педагога у власній професійній компетентності, здатності продуктивно здійснювати педагогічну діяльність, обираючи засоби педагогічного впливу, що забезпечують успішне досягнення поставлених цілей навчально-виховного процесу.

Розуміння феномена педагогічної самоефективності вимагає вивчення джерел, що зумовлюють її виникнення. А. Бандура доводить, що поведінка особистості зумовлюється взаємодією особистісних, поведінкових і зовнішніх детермінант, які визначають внутрішню активність людини, яка набуває форму ефективної поведінки, що призводить до успіху. Таким чином, ми розглядаємо такі витoki педагогічної самоефективності: довкілля, особистість, поведінка.

Але всі ці джерела, що зумовлюють виникнення педагогічної самоефективності, функціонують не автономно, а в єдності, взаємозумовленості. Розглянемо їх детальніше.

Довкілля – це ті зовнішні ситуації, що зумовлюють, але не спричиняють педагогічну самоефективність. Так, навколишнє середовище діє не саме по собі, а в тій формі, в якій воно сприймається та інтерпретується особистістю. Люди в межах певної зовнішньої ситуації можуть обрати таку поведінку, яка підсилить або послабить її роль у формуванні самоефективності. Так, вплив академічної групи на студента – це зовнішній вплив, але який він буде набувати характер, сприяти розвитку його ефективності, чи, навпаки, гальмувати її – це визначається самою особистістю, її поведінкою. Отже, поведінка є функцією довкілля, а довкілля залежить від поведінки.

Другим джерелом виникнення самоефективності, на думку А. Бандури [1, с. 320], є особистість, під якою він розуміє, передусім, її внутрішні характеристики: мислення, пам'ять, прогностичні здібності. Так, мислення визначає, з якими явищами зовнішнього середовища людина зустрічається, як їх усвідомлює, оцінює та організує у своїй діяльності. А. Бандура висунув ідею існування системи “Я”, яка діє як на основі власної поведінки, так і довкілля. Це сукупність когнітивних структур, що включають сприйняття, оцінювання і регуляцію поведінки. Вона дає змогу бачити, пізнавати й виражати в символах нашу поведінку й оцінювати її ефективність.

Третє джерело – це власна поведінка людини. Вже з перших двох джерел стає зрозумілим сутність поведінки як зовнішнього прояву діяльності людини. Вона тісно пов'язана з навколишнім середовищем, з одного боку, і якостями особистості – з іншого. Великого значення А. Бандура надає індивідуальним стандартам поведінки, їх впливу на самоефективність людини. Формуються стандарти шляхом взаємодії особистості й навколишнього середовища, і виконують роль активаторів діяльності, зростання її ефективності. Навчаючись у педагогічному закладі, майбутні вчителі музики отримують певні стандарти ефективної педагогічної діяльності, до змісту яких входять

знання, вміння, навички, відносини, вироблені педагогічним досвідом. З власного досвіду утворюються стандарти поведінки, пов'язані із внутрішнім станом особистості, що сприяє підвищенню ефективної педагогічної діяльності – наполегливість, працездатність, вольові зусилля тощо. Шляхом спостереження за успішними діями інших людей майбутній педагог виробляє стандарти оцінювання власних вчинків, що сприяють зростанню його педагогічної самоефективності – стиль спілкування з учнями, спосіб організації уроку, застосування ефективних методів, прийомів тощо.

Отже, поведінка залежить від взаємопов'язаного впливу довкілля і особистості, її свідомості, особливо від свідомих процесів, пов'язаних з переконанням, що студент може здійснити такі дії, які ведуть до очікування позитивних і корисних результатів, які визначаються як самоефективність.

Дбаючи про результативність процесу, що досліджується, ми виходили з того, що умови – це сукупність об'єктів (речей, процесів, відносин), необхідних для виникнення, існування чи зміни об'єкта, що його зумовлюють [5, с. 739].

Першою умовою формування педагогічної самоефективності майбутніх педагогів-музикантів було обрано актуалізацію ціннісного ставлення майбутніх учителів музики до оволодіння педагогічною самоефективністю.

Як відомо, важливим чинником успішного здійснення будь-якої професійної діяльності, її складовою виступають професійні цінності [4, с. 151]. У найширшому побутовому значенні під цінностями розуміються предмети, що володіють певними корисними для людини властивостями.

Ми виходили з того, що встановлення цінності, тобто позитивного значення педагогічної самоефективності для майбутніх учителів музики відбувається у межах ціннісного ставлення. У зв'язку з цим вважаємо доцільним розглянути поняття “ставлення”.

Ставлення – це відношення людини до довкілля, інших людей та різних проявів людської діяльності, яке формується завдяки природно-історичному суспільному розвитку людства, та під впливом власного життєвого досвіду. Визначаючи своє ставлення до чогось, людина заявляє, що вона вважає прийнятним, цінним для себе, а що відкидає як ціннісно чуже, недопустиме, негідне її.

Отримана інформація дає нам можливість дійти висновку, що завдяки ціннісному ставленню до педагогічної самоефективності, означене утворення набуває позитивного значення для майбутніх учителів, викликає інтерес до нього, потребу в оволодінні цією характеристикою. Отже, реалізація першої педагогічної умови є важливим чинником формування досліджуваної самоефективності.

Другою умовою формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики було обрано створення рефлексивно-оцінного середовища в навчально-виховному процесі педагогічного коледжу.

У педагогічній науці рефлексія розуміється як здатність учителя дати собі і своїм вчинкам об'єктивну оцінку, зрозуміти, як його сприймають діти, інші люди, насамперед, ті, з ким учитель взаємодіє у процесі педагогічного спілкування. У центрі педагогічної рефлексії – усвідомлення того, що учень сприймає в учителі й у відносинах з ним, як він може налаштуватися на дії педагога [2, с. 176].

Тож, у найзагальнішому розумінні, рефлексія – це роздуми, самоспостереження, здатність бачити й переосмислювати себе та свою роботу.

Задля реалізації другої педагогічної умови вважаємо доцільним використовувати такі методи, як: самоспостереження; проведення та аналіз уроків музики; розбір педагогічних ситуацій; написання самозвітів; рефлексивна бесіда.

Отже, вважаємо, що постійне оцінювання та аналіз майбутніми вчителями музики різних аспектів своєї професійної діяльності, а саме: власних професійних якостей, педагогічної компетентності, стилю та способу здійснення професійної діяльності, сприятиме переосмисленню та виправленню недоліків у педагогічній самоефективності.

Третьою педагогічною умовою формування досліджуваного утворення було обрано організацію самовдосконалення майбутніх учителів музики в контексті формування професійної самоефективності.

Під самовдосконаленням майбутніх учителів музики в контексті педагогічної самоефективності розуміємо свідому й цілеспрямовану діяльність майбутніх педагогів-музикантів над собою, спрямовану на вироблення в себе позитивних рис, необхідних для професійної самоефективності, відповідних вимогам професії та особистісному педагогічному ідеалу, та подолання негативних.

Так, під психологічними передумовами самовдосконалення педагогічної самоефективності розуміємо здатність майбутніх учителів музики до самовивчення, самооцінки, самокритичного ставлення до професійної самоефективності, вироблення стійких настанов на її постійне самовдосконалення.

Як відомо, самовдосконалення – складний інтелектуальний, вольовий та емоційний процес. Тому до аспектів, які сприяють самовдосконаленню педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики, було віднесено:

- логічне мислення студентів, знання та вміння самостійно розуміти, засвоювати й використовувати засоби й шляхи здійснення самовдосконалення, від чого залежить формування педагогічної самоефективності та становлення ефективного педагога;

- тривкі вольові зусилля майбутніх педагогів, уміння керувати собою, досягати поставленої мети, не западати духом від невдач, що сприяє загартовуванню волі, вмінню доводити розпочату справу до кінця;

- наявність ідеалу педагога, до якого прагне студент.

Успішність процесу самовдосконалення педагогічної самоефективності значною мірою залежить від озброєння спеціальними прийомами роботи над собою:

- прийом самонавіювання. Пропонується використовувати у випадках, коли необхідно подолати страх перед труднощами, невпевненість у власних силах, нерішучість. Самонавіювання передбачає повторення студентом подумки або вголос певних суджень. Так, для подолання невпевненості перед проведенням уроку музики під час педагогічної практики є ефективним застосування таких формул: я спокійний, витриманий, упевнений у собі; добре володію матеріалом; вільно, вдумливо відповідаю на запитання тощо;

- аутотренінг – це емоційно-вольове тренування, суть якого полягає у розвитку здібностей до впливу на психорегулюючі процеси. Для цілеспрямованого самовпливу застосовуються спеціальні вправи самонавіювання у вигляді словесних формул. У процесі таких тренувань студент сам для себе створює модель уявлень, почуттів, емоцій та станів і вводить цю модель у свою психіку;
- прийом самопідбадьорювання є ефективним, коли студент губиться у складних ситуаціях, зневірюється у власних силах і можливостях;
- прийом самопримусу допомагає в боротьбі із внутрішньою неорганізованістю, лінощами, небажанням працювати над самовдосконаленням;
- прийом самоаналізу, йому належить вирішальна роль у самовдосконаленні педагогічної самоефективності. Прийом самоаналізу передбачає уміння майбутніми вчителями музики аналізувати свої досягнення у певному напрямі, давати їм оцінку;
- прийом “крок уперед” – передбачає щотижневе планування діяльності із самовдосконалення педагогічної самоефективності. Доповнюється написанням щотижневих самозвітів – аналіз студентом досягнутих результатів, позитивних і негативних аспектів у процесі здійснення вищезначеної діяльності;
- прийоми “самохарактеристики” та “взаємохарактеристики” полягають у тому, що підготовлені характеристики набутого рівня педагогічної самоефективності обговорюються в колективі спільно з експериментатором, що дає можливість проаналізувати досягнуті результати та виявити наявні прогалини.

Означені педагогічні умови покликані сприяти успішному процесу формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики шляхом ціннісного ставлення студентів до досліджуваного утворення; оцінювання та аналізу студентами власних професійних якостей, педагогічної компетентності, стилю та способу здійснення професійної діяльності; свідомої та цілеспрямованої роботи майбутніх учителів над собою, направленої на вироблення позитивних рис, необхідних для педагогічної самоефективності, відповідних вимогам професії та особистісному педагогічному ідеалу, та подолання негативних.

Висновки. Проведене дослідження доводить правильність висунутої нами гіпотези, в якій висловлено припущення про те, що формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів музики здійснюватиметься успішніше, якщо забезпечити такі педагогічні умови: актуалізацію ціннісного ставлення майбутніх учителів музики до оволодіння педагогічною самоефективністю; створення рефлексивно-оцінного середовища в навчально-виховному процесі педагогічного коледжу; організацію самовдосконалення майбутніх учителів музики в контексті формування професійної самоефективності.

Досліджуючи першу умову, ми мали на меті розвинути в студентів позитивне ставлення, систему цінностей, які б сприяли формуванню їхньої педагогічної самоефективності, а також створити умови, в яких актуалізуються внутрішні мотиви майбутніх учителів, відбувається формування особистісного сенсу й потреби в педагогічній самоефективності.

Створення рефлексивно-оцінного середовища в навчально-виховному процесі педагогічного коледжу має розширювати можливості професійної самосвідомості студентів, сприяти оцінюванню та переосмисленню їх власних професійно-значущих якостей, можливостей та, на основі цього, розробляти ефективні стратегії поведінки, що сприяють педагогічній самоефективності.

Досліджуючи третю педагогічну умову, ми виходили з того, що самовдосконалення являє собою цілеспрямовані зусилля студентів, направлені на підвищення рівня педагогічної самоефективності. Усвідомлені дії мають бути спрямовані на самостійне виконання відповідно до здатності самоорганізації.

Отже, проведені дослідження дали змогу дійти висновку, що реалізація виокремлених нами педагогічних умов забезпечує формування педагогічної самоефективності майбутніх учителів, стимулює процес оволодіння необхідним обсягом знань, умінь, навичок та професійно-значущих якостей.

Список використаної літератури

1. Бандура А. Теория социального научения / А. Бандура. – СПб. : Евразия, 2000. – 320 с.
2. Коджаспирова Г.М. Педагогический словарь : для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений / Г.М. Коджаспирова, А.Ю. Коджаспиров. – М. : Академия, 2001. – 176 с.
3. Корсини Р. Психологическая энциклопедия [Электронный ресурс] / Р. Корсини, А. Ауэрбах. – Режим доступа: <http://www.5port.ru>.
4. Тараненко І.Г. Демократичні цінності у процесі становлення громадянина / І.Г. Тараненко // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 150–152.
5. Философская энциклопедия / гл. ред. Ф.В. Константинов. – М. : Советская энциклопедия, 1970. – Т. 5. – 739 с.
6. Bandura A. Self-efficacy. The exercise of control / A. Bandura. – New York : Freeman and Co., 1997.
7. Bandura A. Test of the generality of self-efficacy theory. / A. Bandura, N.E. Adams, A.V. Hardy, G.N. Howells // Cognitive Therapy and Research. – Vol. 4. – № 1. – P. 39–66.

Стаття надійшла до редакції 31.01.2014.

Остасюк З.А., Смокович Т.В. Условия формирования педагогической самоэффективности будущих учителей музыки

В статье рассмотрена проблема формирования условий педагогической самоэффективности будущих учителей музыки и обоснована мысль о том, что результативность педагогической самоэффективности зависит от реализации в учебно-воспитательном процессе педагогических колледжей следующих педагогических условий: актуализации ценностного отношения будущих учителей музыки к овладению педагогической самоэффективности; создания рефлексивно-оценочной среды в учебно-воспитательном процессе педагогического колледжа; организации самосовершенствования будущих учителей музыки в контексте формирования профессиональной самоэффективности.

Ключевые слова: *самоэффективность, педагогическая самоэффективность, рефлексивно-оценочная среда, самосовершенствование.*

Ostasyuck Z., Smokovych T. Pedagogical Conditions of Future Music Teachers' Self-Efficacy Forming

Authors present that the construct of teacher efficacy has been explored by a number of researchers in recent years. As it was established teacher self-efficacy beliefs positively influence students' learning experiences and academic outcomes. However, teachers face many challenges that hinder their ability to be efficacious and impact their pupils positively. To better understand these concerns, we present a brief overview of the factors that can improve teachers' sense of professional self-efficacy. The purpose of teacher education is to assist student teachers understand,

explain and use self-efficacy to mediate what they know and can do, and how they teach. There are at least five sources of influence on these self-efficacy beliefs: performance accomplishments, vicarious experience, verbal persuasion, emotional and physiological arousal and imagine-symbolization.

Performance accomplishments are the most influential source of efficacy information. Successes perceived as genuine build a robust sense of self-efficacy.

The impact of vicarious experience depends on the observer's perception of similarity with the model, the perceived influential power of the model, and the similarity between the observed and new situations and tasks.

Verbal persuasion may strengthen student teachers' self-efficacy. Student teachers who are persuaded verbally that they possess the capabilities to overcome specific difficulties are likely to mobilise greater effort and to persist longer. However, verbal persuasion, in itself, may be limited in its power to promote enduring change.

In judging self-efficacy, people evaluate their emotional and physiological arousal in given situations. Emotional and physiological arousal impairs or enhances self-efficacy beliefs, and thereby influences subsequent performance.

Forming the pedagogical self-efficacy of the future teachers of music is provided with pedagogical conditions: actualization of the valuable treatment of the future teachers of music for seizing the pedagogical self-efficacy; creating the reflectively-valuable conditions during the process of teaching in the pedagogical college; organization of the self-completion of the future teachers of music in context of forming the professional self-efficacy.

Key words: *self-efficacy, pedagogical self-efficacy, competence, reflectively-valuable conditions, self-rating, emotional stability.*